

Костікова І.І.

к. філол. н., доцент,

докторант кафедри теорії та

методики професійної освіти,

Харківський національний педагогічний

університет ім. Г.С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано використання різних методів педагогічного дослідження та визначено їх роль у підготовці майбутнього вчителя англійської мови в умовах впровадження комп'ютерних технологій.

The use of different methods of pedagogical research and their roles in training an English teacher having used computing technologies is analyzed in the article.

В умовах демократизації сучасної освіти закономірним стає пошук шляхів удосконалення змісту навчального процесу, надання йому сучасного, європейського характеру. Інтеграція національної освіти, зокрема навчання англійської мови, в світову систему освіти здійснюється з урахуванням основних принципів державної освітньої політики в Україні. Масове практичне використання нових інформаційних технологій потребує теоретико-методичних досліджень ступеня ефективності їх впровадження. Задля цього у повній мірі ми використовуємо різні методи педагогічного дослідження.

Виконаний нами аналіз вітчизняних джерел свідчить про наявність лише кількох монографічних робіт з описання різноманітних методів педагогічного дослідження. Одна з ґрунтовних праць – це робота професора К.П. Власова [7], який характеризує всю складність використання таких

методів. Ця робота досить корисна для дослідників негуманітарних дисциплін, які мають фахові математичні знання, а для дослідників гуманітарних дисциплін, які не мають фахової математичної підготовки, така наукова праця є досить складною. Тому невирішеною частиною цього актуального питання залишається опис підготовки майбутнього вчителя англійської мови з використанням різноманітних методів педагогічного дослідження.

Мета нашої статті – проаналізувати використання методів педагогічного дослідження у підготовці вчителя англійської мови. Для вирішення вказаної мети постали такі **завдання** – окреслити основні методи педагогічного дослідження і визначити їх роль у підготовці майбутнього вчителя англійської мови при проведенні педагогічного дослідження.

Для аналізування методів педагогічного дослідження у підготовці майбутнього вчителя було обрано базу дослідження – Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. Нами було проведено педагогічне дослідження на факультеті іноземної філології щодо використання комп'ютерних технологій у підготовці вчителя англійської мови. Одним із найпоширеніших і найулюбленіших дослідниками методів педагогічного дослідження є *опитування й анкетування*. Дані методи були використані з метою вивчення думок студентів, викладачів, адміністрації як важливого джерела інформації про різні аспекти нашого дослідження. Основну складність при розробці анкет становило складання питань. При обробці й аналізі відповідей студентів ми використовували першу особливість роботи з анкетами – прийом угруповання питань. При складанні анкет ми приділяли увагу взаємозв'язку питань для встановлення причинно-наслідкових відносин досліджуваного явища. Таке групування питань дозволило нам зробити поточні узагальнення в самій анкеті. Друга особливість роботи з анкетами – формулювання попередніх висновків при поточних узагальненнях анкети. Так, для дослідження однієї проблеми – мотивації студентів і викладачів – використовувалися різні за змістом і напрямком анкети. У цьому випадку зв'язок встановлювався між формулюванням питань і тверджень цих двох різних анкет. Сучасна комп'ютерна обробка результатів анкетування дозволила нам значно розширити можливості цього методу педагогічних досліджень, підвищивши його точність, об'єктивність, ефективність, адже, на відміну від самого дослідника, комп'ютер обробляє анкети швидше й безпомилково.

Для збору первинної інформації методом анкетування був розроблений ряд анкет, що дозволяв одержати різні дані про: мотивацію студентів та викладачів щодо застосування комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови; ефективність використання комп'ютерних навчальних

програм з англійської мови; умови впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес, потенціал й перспективи нововведення; підвищення комп'ютерної грамотності викладачів англійської мови.

Анкети включали різні види питань: альтернативні (вибір із двох запропонованих варіантів), множинний вибір (вибір з декількох запропонованих), за шкалою. Основним критерієм вибору виду питань у кожному окремому випадку була вірогідність отриманих відповідей. Заповнення першої анкети проводилося майбутніми вчителями перед початком роботи з комп'ютерними технологіями на початку навчального року. Заповнення другої анкети – після одного семестру роботи з комп'ютерними технологіями.

Проведене серед студентів анкетування показало їх зацікавленість і позитивне ставлення до досліджуваної проблеми використання комп'ютерних технологій у підготовці майбутнього вчителя англійської мови. Метою анкетування було: вивчення ставлення майбутніх вчителів до нових комп'ютерних технологій та їх використання у підготовці вчителя; аналіз мотивації майбутніх вчителів щодо використання комп'ютерних технологій в навчальному процесі; виявлення необхідних умов і перспективи використання комп'ютерного навчання у подальшій роботі.

Проведенню анкетування щодо ефективності підготовки майбутніх вчителів з використанням комп'ютерних технологій передувало пілотне анкетне дослідження. Метою пілотного дослідження було: перевірка відповідності анкети основним характеристикам і умовам дослідження. У ньому передбачалося проведення анкетування – формулювання питань з метою виявлення ступеня готовності до їх обговорення, інформованості студентів, вивчення ставлення студентів до проблеми дослідження. Для цього була сформована підвибірка – 24 студенти за першою анкетною; 8 студентів – за другою анкетною. Кожний зі студентів з числа вибірки заповнив по одній анкеті. У результаті пілотного дослідження ми виявили деякі недоліки у складанні анкети: не всі питання сформульовані коректно, що ускладнювало розуміння студентами їх змісту; деякі студенти заповнювали анкети, радячись одне з одним; більшість студентів пропускало рядок «Ваш варіант» тощо.

За результатами проведеного пілотного дослідження ми внесли деякі корективи: спростили формулювання окремих питань; наполягли на необхідності дотримання дисципліни під час проведення анкетування, щоб запобігти обговоренню відповідей студентів один з одним; запропонували завершити анкети рядками про власні пропозиції студентів.

Перша анкета досліджувала мотивацію майбутнього вчителя щодо використання комп'ютерних технологій. Ця анкета містила 30 питань про організацію, планування і проведення комп'ютерних занять з англійської мови, використання отриманих умінь і навичок на практиці, потенціал роботи з новими технологіями.

Друга анкета призначалася для вивчення ефективності роботи з використанням комп'ютерних технологій. Вона містила 20 питань про форми і методи проведення комп'ютерних занять з англійської мови, їх системність, витрати часу на роботу з окремими складовими англійської мови – фонетикою, лексикою, граматикою, видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, мовленням, читанням, письмом. З'ясовувалось також, чи задоволені студенти результатами таких занять, їх матеріально-технічним забезпеченням, умовами для застосування отриманих умінь і навичок на практиці. Друга анкета заповнювалася майбутніми вчителями, які вже попрацювали з комп'ютерними технологіями на заняттях з англійської мови: з комп'ютерними навчальними програмами, словниками, програмами-перекладачами, Інтернетом. Для підвищення надійності й вірогідності даних, отриманих методом анкетування, було дотримано наступних умов: анкетування проводилося за єдиною процедурою в ідентичних умовах у ході навчального процесу; питання були сформульовані таким чином, щоб охопити потреби майбутніх вчителів, підвищити їх мотивацію навчання, намітити перспективи використання комп'ютерних технологій у подальшій роботі вчителя.

Третя анкета проводилася для виявлення мотивації викладачів англійської мови як фактору успішності навчання майбутніх вчителів роботі з комп'ютерними технологіями на заняттях з англійської мови. З нашого погляду, важливе місце серед потреб викладачів займають професійні мотиви: соціальне визнання; матеріальне стимулювання, премії, пільгові путівки; гарантування стабільності роботи укладанням довгострокового контракту; забезпечення необхідною методичною літературою, допомогою в проведенні семінарів і тренінгів із впровадження у роботу нових технологій [1, 6]. Також у анкеті ми виявляли чинники, що стимулюють викладачів впроваджувати комп'ютерні технології – приклад колег, обмін досвідом, обов'язкове включення у робочу програму, та перешкоджають розвитку та саморозвитку викладачів щодо використання нових комп'ютерних технологій при підготовці майбутніх вчителів англійської мови – інерція, відсутність підтримки, обмеженість часу. Нами були проаналізовані результати опитування і чинники, що перешкоджають саморозвитку. У ході

дослідження було окреслено перспективи розвитку даного питання для подальшої індивідуальної роботи з викладачами англійської мови.

Методом спостереження було зафіксовано кількісно-якісні зміни у використанні комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови з майбутніми вчителями.

Окрім Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, неструктуралізоване спостереження застосовувалося нами в декількох вищих навчальних закладах м. Харкова: Харківському інституті екології і соціального захисту, Харківській державній академії фізичної культури, Харківському гуманітарно-технічному інституті. Таке спостереження застосовувалося на первісному етапі дослідження у сполученні з аналізом документів й опитуванням викладачів та студентів для постановки проблеми, попереднього формулювання робочих гіпотез і їх первинної перевірки. Основними орієнтирами спостереження були: робочі ситуації в аудиторії, частота їх повторів, форми й методи роботи викладачів англійської мови, організація і санітарно-гігієнічні вимоги щодо організації комп'ютерних робочих місць на занятті й у позааудиторний час, взаємодія членів педагогічного і студентського колективу, емоційна сфера процесу навчання. Результати спостереження фіксувалися у вигляді робочих записів.

Структуралізоване систематичне спостереження застосовувалося як основний метод включеного спостереження з метою вивчення ставлення студентів і викладачів до впровадження комп'ютерних технологій і проведення експерименту саме в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди.

Для збору первинної інформації була розроблена спеціальна картка спостережень у таблиці. Фіксація результатів спостережень проводилася на картці шляхом позначення в ній привласнених кожному студентові з експериментальної групи коду, а також кодів категорій, які спостерігали. Це прискорювало запис результатів спостережень, полегшувало обробку й аналіз отриманих даних на комп'ютері. Спостереження за студентами і фіксування результатів у картці проводилося щотижня на заняттях з дисципліни «Практика англійського усного і писемного мовлення» з експериментальною групою на першому курсі факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Програма спостережень була заснована на побудові класифікації

факторів, які визначали ситуацію, пов'язану з використанням комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови при підготовці майбутнього вчителя, а саме: ставлення студентів до нововведення, вплив нововведення на формування професійних умінь і навичок, а також особистих психолого-педагогічних якостей – активності, самостійності, ініціативності. Зазначені фактори були відображені в 10-ти аналізованих категоріях спостереження: позитивне, нейтральне, негативне ставлення студентів до нововведення, наявність самокритичного і несамокритичного сприйняття контрольної інформації про результати комп'ютерних занять з англійської мови, наявність або відсутність інтересу до оцінки своїх комп'ютерних занять, звертання за порадою, допомогою до інших студентів або викладача, орієнтація інших студентів на роботу з новими комп'ютерними технологіями при вивченні англійської мови.

Наявність або відсутність у ході навчального процесу при включеному спостереженні тієї або іншої категорії визначалося на основі розроблених понять і ознак, зафіксованих у картці спостереження. Під час організації спостереження з усіх психолого-педагогічних факторів нами був обраний один, найменш вивчений аспект дослідження – розвиток ініціативності студента, а також був складений план динаміки розвитку ініціативності студентів. План включав: 1) об'єкт розвитку ініціативності – мультимедійні комп'ютерні технології (дії викладача – демонстрація можливостей технологій на заняттях і в позааудиторний час, особиста зацікавленість викладача в освоєнні технологій, практична реалізація студентської ініціативи через оволодіння технологіями з професійною та особистою метою); 2) настрої студента в аудиторії (позитивний, спокійний, тривожний, пригноблений); 3) типові ситуації невпевненості студента у своїх силах (початок роботи на комп'ютері, робота з новою комп'ютерною навчальною програмою, комп'ютерний тест; 4) емоційна поведінка (нетерпіння, незадоволеність, ентузіазм від пізнання нового, жваве зацікавлення, надія на успіх, задоволення від вияву власної ініціативи, результат вияву ініціативи); 5) форми вияву ініціативи (думки, ідеї, фантазії, конструктивні пропозиції, приклад інших студентів); 6) частота ініціатив (часті, рідкі, постійні); 7) види ініціатив (аудиторні, позааудиторні, за програмою, за межами програми).

Така форма спостереження допомогла нам проаналізувати як кількісно, так і якісно причини змін, що відбуваються в навчальному процесі, в діяльності студента при використанні комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови. Спостереження проходило за заздалегідь складеним планом, кількість досліджуваних характеристик і критеріїв не перевищувала

7, причому вони були нами точно визначені. Зміни спостерігалися в реальних природних умовах навчального процесу, у позааудиторних заходах. Отримані результати щодо кожного студента заносилися й оброблялися в комп'ютері, їх було легко порівнювати, простежуючи в такий спосіб і особистісну динаміку, й динаміку групи в цілому. Повторення спостереження проводилося через рівномірні проміжки часу – тиждень, місяць, один семестр. Усі факти, отримані в процесі спостереження, були зафіксовані в таблицях і оброблені. Тому, з огляду на наявність плану, програми, таблиць спостережень, а також тривалий період спостереження, цей метод дозволив зробити спостереження більш об'єктивним. Після закінчення спостережень за розвитком ініціативності студентів ми дійшли висновку про сталу тенденцію (підтверджену повторюваністю фактів, зафіксованих у таблиці). Така стала тенденція свідчила про стійкість явища, яке спостерігалось протягом всього періоду дослідження, наприкінці якого усі ініціативи з використання комп'ютерних технологій на заняттях і у позааудиторний час були вичерпані у зв'язку із закінченням дослідження. Залишалися тільки ініціативи з використання Інтернету в навчальному процесі в аудиторії, але за об'єктивних обставин – відсутність локальної мережі Інтернет в комп'ютерному залі ініціативи студентів були нами трансформовані в позааудиторну роботу з Інтернетом.

У ході включеного спостереження ми брали безпосередню участь у навчальному процесі, виступали в ролі «учасника-спостерігача». Не приховуючи своїх дослідницьких цілей, за згодою адміністрації і студентського колективу, ми спостерігали за змінами, мали можливість спілкуватися з усіма членами колективу, брати активну участь у розв'язанні певних проблем, що з'являлися в ході проведення педагогічного дослідження. Ми впевнені, що такий вид включеного спостереження, що використовувався в дослідженні, дозволяє зібрати більш повну і достовірну інформацію.

Експертна оцінка дала нам можливість одержати характеристики професійних знань, умінь і навичок викладачів, що працюють з комп'ютерними технологіями на заняттях з англійської мови, визначити найбільш перспективні напрямки застосування таких технологій. Експертами виступали група педагогів і вчених, компетентність яких не викликає сумніву. Оцінка відбувалася на щорічних курсах підвищення кваліфікації для викладачів англійської мови «Розвиток англійської комунікативної компетенції студентів» (Харків, 2005); III Міжвузівській науково-практичній конференції «Освіта України у XXI сторіччі» (Харків, 2005); VI Міжнародній

міждисциплінарній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми науки та освіти» (Алушта, 2005); міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні парадигми освіти в контексті євроінтеграції» (Харків, 2005); IV Міжвузівській науково-практичній конференції «Проблеми реформування магістратури в світлі концепції Болонського процесу» (Київ, 2005); IV Міжвузівській науково-практичній конференції «Вища освіта України у XXI сторіччі» (Харків, 2006); 7 Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми науки та освіти» (Сімеїз, 2006); X Міжнародній науково-практичній конференції «Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки» (Харків, 2006) та інших.

На заходах були присутні англійські, українські, російські викладачі, які мають досвід роботи з такими технологіями. Експертами стали професори, науковці АПН України, доценти, викладачі, всього 22 фахівця. Експерти виконували інформаційну й аналітичну роботу. Компетентна думка експертів використовувалася нами для аналізу досліджуваної проблемної ситуації, її уточнення і розв'язання деяких проблем в альтернативний спосіб. Експертна оцінка проводилася методом шкалювання за десятибальною шкалою: висока 10-8 балів, середня 7-5 балів, низька 4-1 бал. Обробка думки експертів здійснювалася на комп'ютері на основі вимірювання середньоарифметичного показника у відсотках.

Процедура експертної оцінки використання комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови полягала в тому, що експерти виставляли оцінки за заданими 7-ма критеріями: відповідність комп'ютерних навчальних програм навчальному планові і навчальній програмі; реальність їх використання на заняттях з англійської мови – наявність матеріальної бази і підготованих викладачів; часткове використання окремих комп'ютерних навчальних програм відповідно до теми заняття; організація позааудиторної роботи з англійської мови з комп'ютерними технологіями – Інтернет-проекти, конференції, електронна пошта, чати, форуми тощо.

Отже, на думку експертів, викладачі здебільшого не мають мотивації щодо впровадження нових технологій на заняттях. Їх задовольняє використання традиційних технологій, не виникає бажання щось міняти, навчатися новому. До того ж не розроблено механізмів стимуляції викладача-новатора. З погляду експертів, тільки реальна навчально-організаційна ситуація, наприклад, прийняття поточних і контрольних текстів тільки в комп'ютерному вигляді, буде сприяти використанню викладачем комп'ютера

на занятті чи включенню до робочої програми обов'язкового використання комп'ютерних навчальних програм з англійської мови, затверджених Міністерством освіти і науки України, як-от програма REWARD.

На першому етапі експертизи методом інтерв'ю і бесіди нами була виявлена думка експертів про те, які фактори й умови є визначальними при використанні комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови, які необхідні для цього заходи, які результати їх власного досвіду. У задачу експертів входила також оцінка ефективності використання в роботі окремих комп'ютерних навчальних програм, створення умов для підвищення мотивації як студентів, так і викладачів. Результати експертної оцінки визначалися комп'ютером шляхом зведення сукупності експертних оцінок і здобуття середньої арифметичної. Вірогідність результатів експертних оцінок підвищувалася за рахунок результатів проведених нами попередніх методів педагогічних досліджень – інтерв'ю, анкетування, спостереження.

Нами було використано різноманітні методи педагогічного дослідження з метою аналізування професійної підготовки майбутнього вчителя англійської мови в умовах комп'ютерного навчання. Ми опрацювали анкети, бесіди, інтерв'ю із студентами, викладачами, адміністрацією вищих навчальних закладів про їх ставлення і мотивацію щодо використання нових комп'ютерних технологій. Нами було застосовано експертні оцінки щодо ефективності використання окремих комп'ютерних навчальних програм, словників, енциклопедій, роботи з Інтернетом. Ми проаналізували результати спостереження й опитування студентів на заняттях з «Практики англійського усного і писемного мовлення». Використання різних методів педагогічного дослідження довело, що запропонована нами модель підготовки майбутнього вчителя англійської мови з використанням комп'ютерних технологій є більш ефективною, ніж традиційна. Результати отриманих даних було висвітлено у наших останніх працях [2-5].

Зрозуміло, що історична поява комп'ютерів у сфері освіти була пов'язана саме з проблемою підвищення ефективності підготовки кадрів у системі вищої професійної освіти. Незважаючи на швидку історію розвитку і впровадження комп'ютерного навчання англійської мови, ця проблема залишається найактуальнішою проблемою сьогодення. З нашого погляду, набутий досвід комп'ютерної лінгводидактики дозволяє українським вчителям швидко і якісно використовувати отримані результати й світові знання у щоденній практиці. А саме: інтеграція сучасних електронних засобів навчання з традиційними навчальними посібниками; розвиток

телекомунікаційних освітніх мереж у регіонах; розвиток комп'ютерної системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та системи перепідготовки викладачів в умовах інформаційно-комунікаційних технологій; створення мережі курсів для абітурієнтів із метою комп'ютерного тестування й подальшого навчання; моніторинг фахових інформаційних ресурсів; організація системи відкритої дистанційної освіти тощо. На цей час в Україні існує багато перспектив подальшого розвитку комп'ютерного навчання, але ще й досі у нашій країні процес впровадження інформаційно-комунікаційних технологій відбувається досить повільно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навчальний посібник. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
2. Костікова І. Інформаційно-комп'ютерні технології при підготовці вчителя англійської мови // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – № 3. – С. 40-45.
3. Костікова І. Комп'ютерні технології у процесі навчання англійської мови // Новий колегіум. – Харків: ХНУРЕ. – № 6 (34). – 2005 – С. 64-68.
4. Костікова І.І. Вплив комп'ютерних технологій на підготовку викладача до занять // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Збірник наукових праць. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2005. – № 23. – С. 40-45.
5. Костікова І.І. Функціональні підходи використання комп'ютера в навчанні англійської мови // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Київ: КиМУ, 2005. – Вип. 7. – С. 103-116.
6. Менеджмент в управленні школою / Под ред. Т.М. Шамова. – М: НВ-Магістр, 1992. – 232 с.
7. Методы исследований и организация экспериментов / Под ред. проф. К.П. Власова. – Харьков: Гуманитарный центр, 2002. – 256 с.